Konstitutionsutskottets betänkande 1983/84:13

om vissa författningsfrågor, m. m.

Sammanfattning

I detta betänkande behandlas under följande rubriker de frågor som tagits upp i de angivna motionerna.

1. *Utlandssvenskarnas rösträtt m. m.* – motionerna 1982/83:186 av Bertil Fiskesjö m. fl. (c) och 1982/83:1139 av Göran Riegnell (m).

2. *Rösträtt för vissa omyndigförklarade* – motion 1982/83:1134 av Inga Lantz m. fl. (vpk).

3. *Den pågående beredningen av vissa grundlagsfrågor, m. m.*

den gemensamma valdagen, mandatperiodens längd, m. m. – motionerna 1982/83:691, yrkande 1, av Bertil Fiskesjö m. fl. (c), 1982/83:1127, yrkande 5, av Thorbjörn Fälldin m. fl. (c) och 1982/83:1145, yrkande 1, av Ola Ullsten m. fl. (fp),

spärregeln vid riksdagsvalet – motion 1982/83:528 av Lars Werner m. fl. (vpk),

folkomröstningsinstitutet – motion 1982/83:691, yrkande 2, av Bertil Fiskesjö m. fl. (c),

personval – motion 1982/83:1145, yrkande 2, av Ola Ullsten m. fl. (fp),

offentliga utskottsutfrågningar – motion 1982/83:1145, yrkande 3, av Ola Ullsten m. fl. (fp).

Motionerna under punkt 1 har, såvitt avser frågor om grundlagsreglering av utlandssvenskarnas rösträtt och utvärdering av 1982 års försöksverksamhet med brevröstning i Förbundsrepubliken Tyskland, ansetts besvarade med hänvisning till pågående arbete inom 1983 års rösträttskommitté. De under punkt 3 angivna motionerna har besvarats med hänvisning till att de i motionerna väckta frågorna anknyter till det arbete som bedrivs i en särskild arbetsgrupp under ledning av justitieministern.

I övrigt har motionsyrkandena avstyrkts.

Särskilt yttrande (vpk) har lämnats beträffande motionen under punkt 2.

Utlandssvenskarnas rösträtt, m. m.

Motionerna

I motion 1982/83:186 av Bertil Fiskesjö m. fl. (c) hemställs att riksdagen beslutar att 3 kap. 2 § regeringsformen skall ha följande lydelse:

Rösträtt vid val till riksdagen tillkommer svenska medborgare. Den som icke har uppnått aderton års ålder senast på valdagen eller som är omyndigförklarad av domstol har ej rösträtt.

Frågan huruvida rösträtt enligt första stycket föreligger avgörs på grundval av en före valet upprättad röstlängd.

I motion 1982/83:1139 av Göran Riegnell (m) hemställs

1. att riksdagen hos regeringen anhåller om förslag till grundlagsfäst rösträtt för utlandssvenskar,
2. att riksdagen hos regeringen anhåller om förslag till ändringar i vallagen i enlighet med vad som anförts i motionen,
3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i övrigt anförts i motionen rörande utlandssvenskarnas rösträtt.

I motiveringen till motion 1982/83:186 konstateras att rösträtten för svenska medborgare som vistas utomlands är reglerad i vallagen. Motionärerna framhåller att denna ordning är principiellt felaktig. Alla svenska medborgares rösträtt bör vara fastlagd i grundlag. Den nuvarande ordningen innebär enligt motionärerna också en direkt fara därigenom att rösträtten kan inskränkas under valperioden genom ett enda riksdagsbeslut med enkel majoritet. Sådana begränsningar av demokratin måste enligt motionen åtminstone kunna underställas folket i val. För att detta skall kunna garanteras krävs det att rösträtten ges grundlagsskydd. Detta uppnås genom att den särbestämmelse som nu finns i 3 kap. 2 § regeringsformen om rösträtten för svenska medborgare som vistas utomlands, och som möjliggör förändringar av denna rösträtt genom ändring av vallagen, utgår. Därmed blir det klart fastlagt att rösträtten för alla enligt grundlagen är knuten till medborgarskapet.

Också i motion 1982/83:1139 framhålls betydelsen av att utlandssvenskarnas rösträtt slås fast i grundlag. I motion 1139 tas även upp frågor rörande anteckning av utlandssvenskar i röstlängd och utvärdering av erfarenheterna av brevröstningen i Förbundsrepubliken Tyskland vid 1982 års val.

Beträffande frågan om anteckning i röstlängd har det enligt motion 1139 i flera fall inträffat att utlandssvenskar, som är antecknade i särskild röstlängd, gått miste om sin rösträtt därför att de inte observerat att ansökan om att bli upptagen i den särskilda röstlängden enligt gällande regler måste förnyas under det ordinarie valåret. Om systemet med anteckning av utlandssvenskar i särskild röstlängd inte kan avskaffas bör, enligt motionen, anteckning i denna längd få kvarstå åtminstone under en löpande tidsperiod om tre år oavsett om ansökan kommit in under ordinarie valår eller ej. Vidare bör enligt motionen införas enklare rutiner i fråga om möjligheterna för utlandssvenskar att kontrollera om anteckning skett i röstlängden. På samma sätt som vad gäller allmän röstlängd bör enligt motionären också beträffande särskild röstlängd i vallagen införas möjlighet att få till stånd rättelse efter ansökan.

Slutligen anförs i motion 1139 att erfarenheterna med brevröstningen i Förbundsrepubliken Tyskland bör noga utvärderas. Om erfarenheterna blir positiva bör det enligt motionären övervägas att införa denna möjlighet generellt.

Gällande ordning i fråga om utlandssvenskarnas rösträtt, m. m.

Enligt 3 kap. 2 § regeringsformen (RF) har svensk medborgare som är bosatt i landet rösträtt vid riksdagsval. I fråga om rösträtt för svenska medborgare som är bosatta utomlands hänvisas i paragrafen till bestämmelser i vanlig lag. Sådana bestämmelser finns i 4 kap. 11 § vallagen (1972:620, omtryckt 1982:146). De innebär att en svensk medborgare som inte är bosatt i Sverige har rösträtt vid val till riksdagen om han någon gång har varit kyrkobokförd i landet.

Rösträtt vid riksdagsval för svenska medborgare som inte är kyrkobokförda här i landet infördes år 1967 (prop. 1967:145, KU 1967:55, rskr 1967:379). Den omfattade då utlandssvenskar som någon gång under de senaste fem åren varit kyrkobokförda här. År 1976 vidgades rösträtten till att omfatta dem som varit kyrkobokförda här någon gång under de senaste sju åren (prop. 1975/76:111, KU 1975/76:43, rskr 1975/76:175). Följande år ändrades reglerna så att det numera saknar betydelse när kyrkobokföring har skett (prop. 1976/77:75, KU 1976/77:31, rskr 1976/77:184).

En förutsättning för att utlandssvenskarna skall kunna utöva sin rösträtt är att de skall vara upptagna i en särskild röstlängd efter ett ansökningsförfarande.

Bestämmelser om särskild röstlängd finns i 4 kap. 11–21 §§ vallagen. Bestämmelserna har setts över av 1978 års vallagskommitté. På kommitténs initiativ har gjorts vissa ändringar med giltighet fr. o. m. den 1 juli 1981 (prop. 1980/81:170, KU 1980/81:26, rskr 1980/81:392). I propositionen uttalade dåvarande departementschefen att han i likhet med vallagskommittén inte funnit det lämpligt att föreslå några mera genomgripande ändringar i röstlängdsreglerna innan 1979 års folkbokföringskommitté hade avslutat sitt arbete. Några mindre ändringar som kommittén hade föreslagit genomfördes dock.

Pågående utredning rörande utlandssvenskarnas rösträtt

Frågan om utlandssvenskarnas rösträtt är f. n. föremål för utredning inom 1983 års rösträttskommitté (Ju 1983:02). I kommitténs direktiv (Dir. 1983:6) preciseras utredningsuppdraget i denna del på följande sätt:

Frågan om *utlandssvenskarnas rösträtt vid riksdagsvalen* har varit omdiskuterad länge. Det har hävdats att de som är svenska medborgare bör ha sådan rösträtt, oavsett om de bor utomlands eller i Sverige. Man har därvid sett rösträtten som en rättighet som hör samman med medborgarskapet. Enligt denna åsikt bör utöver det svenska medborgarskapet inte krävas någon annan anknytning till Sverige än att vederbörande någon gång har varit kyrkobokförd här. Men det har också gjorts gällande att medborgarskapet inte bör vara avgörande för rösträtten och att rösträtt vid riksdagsvalen bör vara förbehållen dem som har mer påtaglig anknytning till Sverige.

Som framgår av vad jag har sagt förut anser jag för min del att

utgångspunkten när det gäller att bestämma vilka som bör ha rösträtt i Sverige bör vara att de som direkt berörs av de politiska besluten också skall kunna påverka dem. Det är detta synsätt som ligger bakom tanken att rösträtten för invandrare som inte är svenska medborgare om möjligt bör utvidgas till att gälla också vid riksdagsvalen. I konsekvens med denna uppfattning anser jag att endast de utlandssvenskar som har mera påtaglig anknytning till vårt land bör ha rösträtt vid val till riksdagen. Endast dessa har ett berättigat intresse av att delta i valen. Däremot bör utlandssvenskar, som saknar sådan anknytning och som för sina levnadsvillkor inte är direkt beroende av den svenska riksdagens beslut, inte ha rösträtt vid riksdagsvalen.

Mot den angivna bakgrunden bör kommittén se över bestämmelserna om utlandssvenskarnas rösträtt. En utgångspunkt för övervägandena bör vara att rösträtt vid riksdagsvalen bör tillkomma bara sådana utlandssvenskar som har någon väsentlig anknytning till Sverige utöver medborgarskapet. Enligt min mening är det inte tillräckligt att en svensk medborgare någon gång under sin levnad har varit kyrkobokförd här i landet. Det är inte rimligt att svenska medborgare som lämnar Sverige för att definitivt bosätta sig i ett annat land skall ha kvar sin rösträtt vid svenska val. Däremot bör de svenskar som vistas utomlands under en begränsad tid, t. ex. för studier eller för anställning hos svenska företag i utlandet eller hos internationella organisationer, inte för den skull förlora sin rösträtt.

Kommittén bör överväga vilka kriterier som kan läggas till grund för en sådan avgränsning av rösträtten för utlandssvenskarna att denna kommer att omfatta bara dem som har tillräcklig anknytning till Sverige. Ett alternativ är att fastställa en viss tidsgräns av den typ som förekom före år 1977. Enligt min mening är emellertid en sådan avgränsning väl schablonartad och bör om möjligt undvikas. I stället bör man försöka finna något kriterium som bättre kan fånga upp de faktiska förhållandena i det enskilda fallet. Vad som bör eftersträvas är ett kriterium som gör det möjligt att skilja mellan personer som definitivt har lämnat Sverige och personer som har någon form av fast anknytning till landet trots att de vistas utomlands.

Försöksverksamhet med brevröstning i Förbundsrepubliken Tyskland

För att de röstberättigade som vistas utomlands skall kunna utöva sin rösträtt anordnas vid de allmänna valen röstmottagning på svenska beskickningar och konsulat (10 kap. 7–11 §§ vallagen). Inför 1982 års val visade det sig att Förbundsrepubliken Tyskland inte längre godtog röstmottagning på de svenska utlandsmyndigheterna där. Som en försöksverksamhet infördes därför år 1982 en särskild ordning med brevröstning för de röstberättigade som vistades i Förbundsrepubliken (prop. 1981/82:224, KU 1981/82:37, rskr 1981/82:384).

I propositionen om försöksverksamheten anfördes att brevröstningsförfarandet borde införas som ett provisorium. Först efter en utvärdering av brevröstningen vid 1982 års val kunde man ta ställning till om förfarandet borde införas mera permanent. Det påpekades också att det var svårt att förutse i vad mån det i framtiden skulle komma att finnas behov av ett sådant förfarande.

Inom 1983 års rösträttskommitté pågår f. n. arbete med en utvärdering av 1982 års försök med brevröstning i Förbundsrepubliken Tyskland.

Rösträtt för vissa omyndigförklarade

Motionen

I motion 1982/83:1134 av Inga Lantz m. fl. (vpk) yrkas att riksdagen hemställer hos regeringen om en översyn av frågan om att återge vissa vuxna utvecklingsstörda, som vid omyndigförklaring berövats sin rösträtt, denna medborgerliga rättighet.

Enligt motionen finns i dag en del vuxna utvecklingsstörda som är omyndigförklarade, mestadels därför att de inte är i stånd att sköta sin egen ekonomi. Dessa omyndigförklarade är dock medvetna om samhället, politiska partier, styrelseskick m. m. Det finns enligt motionen all anledning att se över denna ålderdomliga företeelse, som har sina rötter i en tid när inställningen till utvecklingsstörda och deras deltagande i samhällslivet var en helt annan än den är i dag.

Målsättningen för samhällets insatser när det gäller utvecklingsstörda är att uppnå största möjliga grad av integrering. Att återge dem som vid omyndigförklaring har berövats sin rösträtt denna medborgerliga rättighet är enligt motionen viktigt för att uppnå den nämnda målsättningen.

Gällande rätt

RF innehåller i 3 kap. 2 § en bestämmelse enligt vilken den som är omyndigförklarad av domstol inte har rösträtt vid val till riksdagen. Bestämmelsen avser såväl den som har omyndigförklarats efter att ha uppnått myndighetsåldern som den som domstol har förklarat skall förbli omyndig även sedan han har uppnått myndighetsåldern. Motsvarande regler gäller vid kommunala val enligt 2 kap. 3 § kommunallagen (1977:179) samt vid kyrkliga val enligt 2 kap. 3 § lagen (1982:1052) om församlingar och kyrkliga samfälligheter.

Den närmare rättsliga regleringen om omyndighetsförklaring och om förordnande av god man finns i föräldrabalken (FB).

Reglerna fick i huvudsak sin nuvarande utformning vid en reform av förmynderskapsreglerna år 1974. Reformen innebar bl. a. att väsentliga inskränkningar gjordes i då gällande omyndighetsgrunder och att möjligheterna att förordna god man vidgades. De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 januari 1976.

Enligt 10 kap. 1 § FB skall således den som fyllt 18 år förklaras omyndig av domstol, om han på grund av psykisk sjukdom, hämmad förståndsutveckling eller psykisk abnormitet av annat slag inte kan vårda sig eller sin egendom. En förutsättning för omyndighetsförklaring är vidare att det inte är tillräck-

ligt att god man förordnas för personen i fråga eller att han på annat mindre ingripande sätt får hjälp med vården av sina angelägenheter. I 2 § stadgas att domstol får förklara att underårig skall förbli omyndig också efter uppnådd myndighetsålder om det beträffande honom föreligger sådant fall som avses i 1 §. För den som omyndigförklaras skall rätten utse en förmyndare (11 kap. 3 § FB).

Förutom förlust av rösträtt följer med omyndighetsförklaring bl. a. att den omyndigförklarade i princip inte får råda över sin egendom eller åta sig förbindelser.

Tidigare och pågående behandling

Frågan om en översyn av bestämmelserna om omyndighetsförklaring m. m. har tidigare behandlats av riksdagen. Senast behandlades frågan vid 1981/82 års riksmöte.

Med anledning av två motioner (båda m) uttalade lagutskottet hösten 1981 (LU 1981/82:4) att det kunde vara motiverat med en närmare utvärdering av bestämmelserna i FB om förmynderskap och godmanskap. Syftet med utvärderingen borde enligt utskottets mening vara att kartlägga de problem som yppat sig i tillämpningen av bestämmelserna. Bl. a. borde undersökas i vad mån skyddet för sjuka eller handikappade personer kunde behöva förstärkas. Vad lagutskottet anfört med anledning av motionerna gav riksdagen som sin mening regeringen till känna.

Senare under 1981/82 års riksmöte behandlades ytterligare en motion (s) rörande en utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap. I motionen anfördes att från överförmyndarhåll påpekats vilken glädje tidigare omyndighetsförklarade känner över att åter få delta i allmänna val. Mot bakgrund härav borde enligt motionärerna övervägas om man kunde tillskapa andra former för bistånd än omyndighetsförklaring, t. ex. en förstärkning av godmansinstitutet. Ett annat alternativ som borde övervägas var att bibehålla institutet omyndighetsförklaring för personer som är oförmögna att vårda sin egendom men att samtidigt införa en möjlighet för omyndigförklarade att i vissa fall få delta i allmänna val. Motionärerna yrkade att riksdagen skulle hemställa att de i motionen anförda synpunkterna skulle beaktas vi den av riksdagen begärda utvärderingen av förmynderskapsreglerna.

Med anledning av motionen yttrade lagutskottet (LU 1981/82:34) att det enligt vad som inhämtats inom justitiedepartementet pågick ett arbete med att utforma direktiv för hur utvärderingen skulle bedrivas. Med hänsyn till att utvärderingen skulle syfta till en kartläggning av de olika problem som yppats i tillämpningen av förmynderskapsbestämmelserna förklarade sig lagutskottet utgå från att också de frågor som hade tagits upp i den aktuella motionen skulle komma att belysas. Någon åtgärd från riksdagens sida med anledning av motionen var således enligt lagutskottet inte påkallad. Riksdagen följde

lagutskottet och avslog motionen.

Genom tilläggsdirektiv (Dir 1982:25) den 6 maj 1982 fick utredningen om barnens rätt (Ju 1977:08) i uppdrag att företa den utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap som riksdagen har begärt. Det nya uppdraget preciseras i direktiven på följande sätt:

Under slutet av år 1981 behandlade riksdagen ett par motioner om bl. a. omyndighetsförklaring, utseende av god man samt arvode till förmyndare och gode män (mot. 1979/80:23 och 1980/81:1192). Under lagutskottets behandling av motionerna inhämtades yttranden från ett antal myndigheter och organisationer. Flera av dessa remissinstanser kritiserade i skilda delar de nuvarande bestämmelserna, som ansågs oklara och inte ge de tillämpande myndigheterna tillräcklig vägledning. Utskottet fann för sin del att det nu kunde vara motiverat med en närmare utvärdering av 1974 års reform, främst för att kartlägga de problem som yppat sig i tillämpningen. Enligt utskottet borde bl. a. undersökas i vad mån skyddet för sjuka eller handikappade personer kunde behöva förstärkas (LU 1981/82:4). Riksdagen har gett regeringen till känna vad utskottet sålunda anfört om en utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap (rskr 1981/82:7). Det kan tilläggas att riksdagen nyligen har behandlat ytterligare en motion om omyndighetsförklaring (se mot. 1981/82:523, LU 34). Lagutskottet har förklarat sig utgå från att också de frågor som tagits upp i den motionen kommer att belysas vid utvärderingen.

Jag föreslår att utredningen om barnens rätt nu ges i uppdrag att företa den utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap som riksdagen har begärt.

Den pågående beredningen av vissa grundlagsfrågor m. m.

I detta avsnitt redovisas ett antal motionsyrkanden som gäller frågor med anknytning till pågående arbete inom en särskild arbetsgrupp (Ju 1981:6) för grundlagsfrågor. Motionsyrkandena och gällande ordning m. m. redovisas ämnesvis. Under särskild rubrik i recitavsnittets sista del lämnas ytterligare uppgifter rörande det pågående beredningsarbetet.

Den gemensamma valdagen, mandatperiodens längd, m. m.

Motionsyrkandena

I motion 1982/83:691, yrkande 1, av Bertil Fiskesjö m. fl. (c) hemställs att riksdagen beslutar uttala sig för att det fortsatta beredningsarbetet i fråga om skilda valdagar, mandattidens längd, valens förläggning och extra val skall ha den inriktning som angetts i motionen.

I motion 1982/83:1127, yrkande 5, av Thorbjörn Fälldin m. fl. (c) hemställs att riksdagen beslutar att det fortsatta beredningsarbetet rörande skilda valdagar och förlängd mandatperiod skall vara av den inriktning som anges i motionen.

Enligt motionerna 691 och 1127 är det angeläget med en förlängning av

mandatperioden till fyra år. Valen bör vidare förläggas så att växelvis vartannat år är riksdagsval och vartannat är val till kommuner och landsting.

I motion 1982/83:1145, yrkande 1, av Ola Ullsten m. fl. (fp) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag till ändring i grundlagen med innebörd att den gemensamma valdagen för å ena sidan kommunfullmäktige- och landstingsval och å andra sidan riksdagsval avskaffas samt att i samband därmed fyraåriga mandatperioder för riksdagen och de kommunala församlingarna införs.

Gällande ordning

Beträffande frågorna om *den gemensamma valdagen och mandatperiodens längd* gäller enligt 3 kap. 3 § regeringsformen att ordinarie val till riksdagen skall hållas vart tredje år. Valperioden för val till kommunfullmäktige och landsting är också treårig (2 kap. 6 § kommunallagen 1977:179). I vallagen (1972:620) finns vidare en bestämmelse (1 kap. 3 §) som innebär att landstings- och kommunfullmäktigeval skall ske samma dag som riksdagsvalet.

Gällande ordning tillkom vid den partiella författningsreform åren 1968–1969 varigenom enkammarriksdagen infördes. Reglerna överfördes sedan till vår nuvarande regeringsform. Före reformen hade valperioden varit fyraårig vid val till riksdagens andra kammare. Vidare hade val till riksdagens andra kammare och kommunala val ägt rum på olika tider. Allmänna val hade därigenom hållits vartannat år.

Enligt 3 kap. 4 § regeringsformen kan regeringen bestämma om *extra val* till riksdagen mellan ordinarie val. En riksdag som utses genom extra val verkar endast under den tid som återstår av treårsperioden fram till nästa ordinarie val.

Tidigare riksdagsbehandling

Frågan om den gemensamma valdagen och i samband därmed även mandatperiodens längd har vid upprepade tillfällen under senare år diskuterats i riksdagen. Dessa frågor och övriga i motionerna väckta frågor behandlades senast av riksdagen vid 1982/83 års riksmöte med anledning av motioner av i huvudsak samma innebörd som de nu förevarande motionerna. En majoritet i riksdagen ställde sig då bakom ett uttalande (KU 1982/83:9) att det arbete som pågick i den särskilda arbetsgruppen för grundlagsfrågor inom justitiedepartementet borde avvaktas innan utskottet tog ställning i de aktuella frågorna.

Spärregeln vid riksdagsvalet

Motionen

I motion 1982/83:528 av Lars Werner m. fl. (vpk) hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts rörande utredning om slopande av den nuvarande 4-procentsspärren vid val till riksdagen.

Gällande spärregel för val till riksdagen bör enligt motionen nu – efter att ha tillämpats i fem val – tas upp till en grundlig prövning. Det bör enligt motionen ankomma på regeringen att besluta om detta skall ske i samband med andra författningsutredningar eller i särskild ordning.

Gällande ordning, m. m.

I 3 kap. 7 § regeringsformen stadgas att endast parti som fått minst 4 % av rösterna i hela riket är berättigat att delta i fördelningen av mandaten. Dock gäller att parti som fått färre röster deltar i fördelningen av de fasta valkretsmandaten i valkrets där partiet har fått minst 12 % av rösterna.

Den s. k. 4-procentsspärren tillkom som ett led i den partiella författningsreformen 1968–1969. Riksdagen har vid flera tillfällen under senare år behandlat motioner om ett slopande av 4-procentsspärren. Motionsyrkandena har inte föranlett något ändrat ställningstagande från riksdagen.

Folkomröstningsinstitutet

Motionsyrkandet

I motion 1982/83:691, yrkande 2, av Bertil Fiskesjö m. fl. (c) hemställs att riksdagen beslutar att hos regeringen begära tillsättandet av en parlamentarisk utredning med uppgift att utvärdera erfarenheterna av de folkomröstningar som ägt rum samt att överväga ändrade regler för folkomröstningar i andra ärenden än grundlagsfrågor.

Den översyn som förordas i motionen bör ha som syfte att få fram förslag till en mer ingående reglering så att de brister som nu finns kan undanröjas. Bland de frågor som särskilt bör beaktas vid en sådan översyn är frågan om folkomröstningarna även formellt skall göras beslutande, vilka regler som skall gälla för rätten att ta initiativ till folkomröstningar samt hur informationen inför omröstningarna skall organiseras och finansieras.

Gällande ordning

Bestämmelser om folkomröstning finns i 8 kap. 4 och 15 §§ RF. Den första bestämmelsen möjliggör s. k. rådgivande folkomröstning. Den andra bestämmelsen tillkom genom 1979 års grundlagsreform. Den innebär att ett

förslag till ändring av grundlag skall bli föremål för folkomröstning om yrkande härom framställs av minst en tiondel av riksdagens ledamöter och minst en tredjedel av ledamöterna röstar för bifall till yrkandet. Folkomröstning skall hållas samtidigt med riksdagsval. Förslaget är förkastat, om de flesta som deltar i omröstningen röstar mot förslaget och de till antalet är fler än hälften av dem som har avgivit godkända röster vid riksdagsvalet.

Frågans tidigare behandling

Frågan om en översyn av folkomröstningsinstitutet har behandlats av riksdagen under de fyra senaste riksmötena. Riksdagen har vid dessa tillfällen på konstitutionsutskottets förslag avslagit motionerna. Reservationer (c) till förmån för en översyn av folkomröstningsinstitutet har förelegat vid samtliga tillfällen.

Personval

Motionsyrkandet

I motion 1982/83:1145, yrkande 2, av Ola Ullsten m. fl. (fp) hemställs att riksdagen hos regeringen begär förslag om ökat inslag av personval i enlighet med vad i motionen anförts.

Enligt motionen bör tas initiativ i syfte att få fram ett förslag om ökade möjligheter till personval, som kan samla ett brett stöd i riksdagen. Ett tidigare förslag i frågan av personvals- och valkretsutredningen bör enligt motionen kunna utgöra en god grund.

Frågans tidigare behandling

Den i motionen omnämnda personvals- och valkretsutredningen tillkallades år 1974 för att pröva möjligheten att öka personmomentet i valen och göra en översyn av valkretsindelningen. Utredningen presenterade i slutet av år 1977 i sitt betänkande (SOU 1977:94) Personval och valkretsindelning ett förslag som innebar att de väljare som så önskade skulle förutom partivalet även avge en preferensröst på en av kandidaterna på den valda listan. Förslaget byggde i sina grundläggande principer på det valsystem som tillämpas i Belgien.

Konstitutionsutskottet (KU 1980/81:3) avstyrkte motionen med hänvisning dels till att utredningens förslag inte var enigt, dels till att remissopinionen var sådan att förslaget inte utan vidare bearbetning kunde läggas till grund för ett nytt valsystem. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag.

Frågan om ett personvalssystem har därefter behandlats av riksdagen senast vid 1982/83 års riksmöte. Konstitutionsutskottet (KU 1982/83:9) fann

då inte anledning att ändra sitt ställningstagande. Reservationer lämnades av m och fp. Riksdagen följde utskottet.

Offentliga utskottsutfrågningar

Motionsyrkandet

I motion 1982/83:1145, yrkande 3 av Ola Ullsten m. fl. (fp) hemställs att riksdagen antar följande lydelse av 4 kap. 12 § riksdagsordningen:

12 § Utskott skall – – – är närvarande. Sammanträde för inhämtande av upplysningar eller yttranden som sägs i 10 § skall dock vara offentligt om minst en tredjedel av utskottets ledamöter så begär.

Tidigare behandling

Frågan om offentliga utskottsutfrågningar behandlades av grundlagberedningen i dess slutbetänkande (SOU 1972:15). Grundlagberedningens majoritet avstod från att lägga fram förslag om sådana utfrågningar. Grundlagspropositionen (1973:90) innehöll i likhet med grundlagberedningens förslag ej heller några bestämmelser om offentliga utskottsutfrågningar.

Vid grundlagspropositionens behandling i riksdagen förelåg motioner (fp, m) om rätt för utskotten att anordna offentliga utfrågningar. Konstitutionsutskottet (KU 1973:26) avstyrkte motionerna och framhöll bl. a. att utskotten ofta arbetar under stor tidspress. Det är därför av vikt att utskottens verksamhet inte fördröjs, vilket skulle kunna bli följden om offentliga utskottsutfrågningar skulle bli ett reguljärt inslag i beredningsarbetet. Däremot var det enligt KU:s uppfattning självklart att även sådana upplysningar som riksdagsutskotten erhåller vid muntliga genomgångar och sedan lägger till grund för sina ställningstaganden bringas till offentlig kännedom.

I en reservation (fp, m) framhölls bl. a. att offentliga utfrågningar i riksdagens utskott skulle kunna berika riksdagens arbete och den offentliga debatten. Enligt reservationens mening skulle allmänhetens intresse för riksdag och politik öka om viktiga utfrågningar i riksdagen kunde ske offentligt. Därmed stiger också intresset för kammardebatten i ärendet. Riksdagen följde utskottets förslag.

Motioner av samma eller liknande innebörd har därefter framlagts årligen i riksdagen. Utskottet (senast KU 1982/83:14) har då avstyrkt med hänvisning till sitt ställningstagande i samband med grundlagsreformen och olika pågående översyner av riksdagens arbetsformer. Reservationer har i allmänhet förelegat från utskottets ledamöter från moderata samlingspartiet och folkpartiet.

Pågående beredningsarbete rörande vissa grundlagsfrågor m. m.

Frågorna om den gemensamma valdagen, förlängning av mandatperioderna och extra val m. m. behandlades inom den s. k. grundlagskommittén (SOU 1981:15). I de centrala utredningsfrågorna blev kommittén inte enig. På inbjudan av dåvarande statsministern hölls under hösten 1981 överläggningar mellan företrädare för de fem riksdagspartierna. Efter överläggningarna konstaterades att det saknades förutsättningar för ett definitivt ställningstagande i de grundläggande författningsfrågor där grundlagskommittén varit splittrad. Bl. a. hade frågorna inte kunnat diskuteras tillräckligt inom partiorganisationerna. Till detta kom att resultatet av utredningsarbete som pågick inom andra kommittéer påverkade frågornas lösning. Det av grundlagskommittén inledda arbetet skulle emellertid fortsättas inom en särskild beredning med sikte på en reform som riksdagen skulle kunna ta ställning till i anslutning till 1985 års val. Den fortsatta beredningen av grundlagsfrågorna pågår f. n. inom justitiedepartementet i en arbetsgrupp (Ju 1981:6) för grundlagsfrågor. I arbetsgruppen ingår justitieministern, som leder gruppens arbete, och företrädare för de fem riksdagspartierna. I första hand skall arbetsgruppen ta upp den gemensamma valperioden och mandatperiodens längd, vilken verkan som extra val till riksdagen bör ha för kommande val (det s. k. upplösningsinstitutet) samt därutöver regeringsbildningen och regeringens beslutsformer.

För att stimulera till en allmän debatt, särskilt inom partierna, publicerade arbetsgruppen i oktober 1982 ett diskussionsunderlag, Den gemensamma valdagen och andra grundlagsfrågor, med en redovisning av vissa alternativa lösningar beträffande valdagen, mandatperioden samt upplösningsinstitutet. En sammanfattande redogörelse för de alternativa förslag som arbetsgruppen där presenterade återfinns i konstitutionsutskottets betänkande KU 1982/83:9, s. 18.

Under arbetets gång har enligt vad utskottet erfarit aktualiserats vissa ytterligare frågor med anknytning till RF och riksdagsordningen. Det gäller bl. a. frågor rörande spärregeln vid riksdagsvalet, folkomröstningsinstitutet och offentliga utskottsutfrågningar.

Utskottet

I detta betänkande behandlar utskottet sju motioner rörande vissa författningsfrågor, m. m. Motionerna har väckts under den allmänna motionstiden i januari 1983. Tidigare under innevarande riksmöte har utskottet behandlat andra motioner med anknytning till regeringsformen och successionsordningen (KU 1983/84:8) samt motioner angående religionsfrihetsfrågor (KU 1983/84:12).

I motionerna 1982/83:186 av Bertil Fiskesjö m. fl. (c) och 1982/83:1139 av Göran Riegnell (m) tas upp frågor om *utlandssvenskarnas rösträtt, m. m.* I

båda motionerna yrkas att rösträtten skall slås fast i grundlag. Den sistnämnda motionen innehåller också yrkanden rörande vallagens regler om s. k. särskild röstlängd och om en utvärdering av den försöksverksamhet med brevröstning i Förbundsrepubliken Tyskland som ägde rum i samband med 1982 års val.

En översyn av bestämmelserna om utlandssvenskarnas rösträtt pågår f. n. inom 1983 års rösträttskommitté. Utskottet förutsätter att utredningen är oförhindrad att pröva också den fråga om grundlagsreglering som motionärerna tar upp. Motionerna 1982/83:186 och 1139, yrkande 1, får anses besvarade med vad utskottet anfört.

Beträffande de frågor rörande vallagens regler om särskild röstlängd m. m. som tas upp i yrkande 2 i motion 1982/83:1139 vill utskottet erinra om att dessa regler på initiativ av 1978 års vallagskommitté har reviderats med giltighet fr. o. m. den 1 juli 1981. Några mera genomgripande ändringar gjordes emellertid inte eftersom 1979 års folkbokföringskommitté ännu inte hade avslutat sitt arbete.

Det utredningsarbete rörande folkbokföringen som inleddes av 1979 års kommitté har fortsatt i en ny utredning som enligt sina direktiv (Dir. 1983:28) skall utreda frågan om en förbättrad folkbokföring. I avvaktan på resultatet av detta arbete bör enligt utskottets mening inte övervägas ändrade regler om särskild röstlängd. Utskottet avstyrker således yrkande 2 i motion 1139.

En utvärdering av försöksverksamheten vid 1982 års val med brevröstning i Förbundsrepubliken Tyskland ingår i den tidigare nämnda rösträttskommitténs uppdrag. Yrkande 3 i motion 1139 är därför redan tillgodosett.

En översyn rörande *rösträtten för vissa omyndigförklarade* efterlyses i motion 1982/83:1134 av Inga Lantz m. fl. (vpk).

Av utskottets redogörelse i recitavsnittet ovan under rubriken Rösträtt för vissa omyndigförklarade framgår att riksdagen vid 1981/82 års riksmöte behandlat motioner rörande föräldrabalkens förmynderskapsregler i förhållande till bl. a. rösträttsreglerna. Sedan riksdagen med anledning av motionerna uttalat sig för en utvärdering av reglerna om förmynderskap och godmanskap har utredningen om barnens rätt (Ju 1977:08) genom tilläggsdirektiv fått i uppdrag att företa en sådan utvärdering.

Den i motion 1134 väckta frågan rörande vuxna utvecklingsstörda m. fl. får förutsättas bli belyst i det utredningsarbete som nu pågår. Det finns därför enligt konstitutionsutskottets mening inte skäl för att ta initiativ till en översyn i andra former. Utskottet avstyrker således motion 1982/83:1134.

De övriga motioner som behandlas i detta betänkande har anknytning till *den pågående beredningen av vissa grundlagsfrågor, m. m.* som sker i en särskild arbetsgrupp under ledning av justitieministern. En huvuduppgift för arbetsgruppen är de frågor om den gemensamma valdagen, mandatperiodens längd m. m. som tas upp i motionerna 1982/83:691 av Bertil Fiskesjö m. fl. (c), 1982/83:1127, yrkande 5, av Thorbjörn Fälldin m. fl. (c) och 1982/83:1145 av Ola Ullsten m. fl. (fp). I arbetsgruppen har också aktualise-

rats frågor som anknyter till ett par av de andra frågorna som tas upp i motionerna 691 och 1145, nämligen folkomröstningsinstitutet och offentliga utskottsutfrågningar, samt frågan om spärregeln vid riksdagsvalet som tas upp i motion 1982/83:528 av Lars Werner m. fl. (vpk). Vidare har den i motion 1145 väckta frågan om ett ökat inslag av personval beröringspunkter med de frågor rörande valsystemet som arbetsgruppen bereder.

Den pågående beredningen sker med sikte på att möjliggöra en reform som riksdagen kan ta ställning till i anslutning till 1985 års val. Enligt utskottets mening bör riksdagen inte nu föregripa den särskilda arbetsgruppens ställningstaganden.

Utskottet förordar att riksdagen förklarar motionerna 1982/83:691, 1127, yrkande 5, 1145 och 528 besvarade med vad utskottet anfört.

Utskottet hemställer

1. beträffande *utlandssvenskarnas rösträtt, m. m.*
   att riksdagen förklarar motionerna 1982/83:186 och 1982/83:1139, yrkandena 1 och 3, besvarade med vad utskottet anfört rörande pågående utredning samt avslår motion 1982/83:1139, yrkande 2,
2. beträffande *rösträtt för vissa omyndiga*
   att riksdagen avslår motion 1982/83:1134,
3. beträffande *den pågående beredningen av vissa grundlagsfrågor, m. m.*
   att riksdagen förklarar motionerna 1982/83:528, 1982/83:691, 1982/83:1127, yrkande 5, och 1982/83:1145 besvarade med vad utskottet anfört om pågående beredningsarbete.

Stockholm den 6 december 1983

På konstitutionsutskottets vägnar
OLLE SVENSSON

Närvarande: Olle Svensson (s), Anders Björck (m), Yngve Nyquist (s), Bertil Fiskesjö (c), Wivi-Anne Cederqvist (s), Hans Nyhage (m), Kurt Ove Johansson (s), Kerstin Nilsson (s), Gunnar Biörck i Värmdö (m), Sven-Erik Nordin (c), Sture Thun (s), Anita Modin (s), Nils Berndtson (vpk), Ove Eriksson (m) och Lars Ernestam (fp).

Särskilt yttrande

beträffande *rösträtt för vissa omyndigförklarade* av Nils Berndtson (vpk) som anför följande:

Som påpekas i motion 1982/83:1134 innebär gällande bestämmelser om omyndighetsförklaring att en del vuxna utvecklingsstörda, som har omyndig-

hetsförklarats t. ex. då de inte kan sköta sin ekonomi, vid omyndighetsförklaringen berövas sin rösträtt trots att de är medvetna om samhället, politiska partier, styrelseskick m. m.

Det är otillfredsställande att en grupp människor som på grund av sitt handikapp har svårt med sin personliga omvårdnad, sin ekonomi och liknande, men som i övrigt är medvetna om sin omvärld, inte skall kunna utöva en så fundamental rättighet som att kunna lägga sin röst för en politik som de anser bäst tillvaratar deras intressen. Ett accepterande av rådande förhållanden bidrar dessutom till att konservera ålderdomliga uppfattningar om utvecklingsstörda och deras handikapp. Detta motverkar dagens strävanden att öka möjligheterna för de utvecklingsstörda att utnyttja sin självklara rätt att i största möjliga utsträckning ta del av samhällslivet.

Som framgår av vad utskottet anfört pågår f. n. på riksdagens initiativ ett utredningsarbete som förutsätts belysa den problematik som tas upp i motionen. Vänsterpartiet kommunisterna kommer uppmärksamt att följa detta utredningsarbete.

minab/gotab Stockholm 1983 77347